

## Posztformális jövődönk és az oktatás

HÁMORI ÁDÁM

JENNIFER GIDLEY: *Postformal Education: A Philosophy for Complex Futures*. (Critical Studies of Education, Vol. 3.) Cham, 2016. Springer. xxiv + 291 pp. ISBN: 978-3-319-29068-3

Milyen lesz a jövő? A huszadik század eleje-közepe óta mind jobban foglalkoztatja ez a kérdés a közvéleményt és a tudományos világot egyaránt. Az ezredforduló időszakában – részben talán a késő 80-as évek hol kissé naiv, hol sci-fi-be hajló várakozásainak beteljesületlenségére, részben a nagyon is valós társadalmi és technológiai változások egyre gyorsuló és megdöbbentő mértékű ütemére reflektálva, melyek következményeivel magunk is valamennyien szembesülünk napról napra – új lendületet kapott a jövőkutatás, amely mára bevett elméleti és empirikus vizsgálati módszerekkel operáló, akadémiai elismertségnek örvendő, önálló tudománnyá érett.

A jövővel kapcsolatos várakozások, elgondolások és aggodalmak immár szerves részét képezik minden szakma és tudomány gondolkodásának, nem kivétel a neveléstudomány és az oktatáskutatás sem. Milyen nevelésméleti és nevelésfilozófiai irányzatok adnak legtöbbet napjaink és a jövő szociális, gazdasági és környezeti problémáinak megértéséhez, kezeléséhez? Milyen értékeket és ismereteket közvetítsen a pedagógusképzés, milyen pedagógiai programok a legmegfelelőbbek a mostani és az eljövendő generációk neveléséhez? Hogyan alakítsuk az oktatás intézményrendszerét, és annak milyen célokat kellene megvalósítania az előttünk álló években-évtizedekben, hogy

segítsük a következő generációk felnövekedését? Egyáltalán, milyen lesz az a világ, az a társadalmi berendezkedés, amelyben a jövő pedagógusai hivatásukat végzik majd? Inspiráló kérdés valamennyi, és nem kevésbé inspiráló kézbe venni egy kötetet, amely ezekre kíván válaszolni, és amelynek szerzője, Jennifer M. Gidley – a világ egyik legelismertebb jövőkutató tudományos szervezete, a *World Futures Studies Federation* elnöke – pszichológus, ausztrál és európai egyetemek oktatója és a legkülönbözőbb szintű pedagógiai tevékenységek gyakorlója és kutatója.

A kötet, a szerző doktori kutatásait is beleértve, összesen tíz év kutatómunkájának eredménye, de közel négy évtized oktatási-nevelési tapasztalata összegződik benne. Célkitűzése szerint interdiszciplináris munka: nevelésfilozófiai, nevelépszichológiai, oktatásszociológiai, valamint futurológiai nézőpontból vizsgálja, hogy milyen legyen a jövő oktatása, amely a modern társadalmak ipari szemléletre épülő, napjainkra elavult oktatási rendszerének helyébe léphet. Bár hangsúlyozottan nem a végző szót kívánja kimondani a témában, sokkal inkább amolyan első összegzésnek, áttekintésnek, és a területen tevékenykedő szakemberek és pedagógusok számára inspirációnak és vitaindítónak szánja a kötetet, a fentiek ismeretében mégis jogosnak tűnhet az az olvasói

elvárás, hogy tudományosan megalapozott és releváns válaszokat kapjunk a szerzőtől, akinek ambíciói elismert szakmai tapasztalatokra támaszkodhatnak. Még az sem szükségképpen befolyásolja munkájának objektív tudományos értékét, hogy a kritikai irányzatra való nyitottságát és a reformpedagógia iránti elkötelezettségét kezdettől fogva nyilvánvalóvá teszi.

A kötet szerkezete innovatív gondolkodóról tanúskodik. A fejezetek sajátos logikai szerkezetben kapcsolódnak egymáshoz, ami elsőre nem feltétlenül teszi egyszerűvé az áttekintését. Az első, bevezető fejezetben Gidley a kötet megírásának céljai mellett személyes elkötelezettségéről, valamint szellemi példaképeiről ad áttekintést – utóbbiakról még szükséges lesz szót ejtenünk. Ezután a könyv első részében a tulajdonképpeni téma elméleti megalapozását végzi el: a második fejezetben az emberiség kultúrája fejlődéstörténetének elméletét mutatja be, beleértve a jövőbe mutató trendeket is; a harmadikban egy ettől élesen eltérő témát érint: a személyiség fejlődését a kamaszkorig; majd a negyedikben az oktatás napjainkig tartó történeti fejlődéséről ír. A könyv második részének három fejezete a posztformális oktatás elmélete és egyes fejlődéslélektani elméletek felismeréseinek kapcsolódásáról szól. Ebben a részben az ötödik fejezet a pszichológiai felismerésekkel, a hatodik az oktatás- és nevelélmélet megközelítéseivel operál – ennyiben tehát az előbbi főként a harmadik, az utóbbi a negyedik fejezet folytatása, kiterjesztése. A hetedik fejezet pedig az előző kettő szintézise: a posztformális oktatás és a posztformális pszichológia megfeleltetéséről olvashatunk benne. Ugyanebben a fejezetben ismerteti Gidley kapcsolódásukat az általa kidolgozott négy pedagógiai alapértékhez, melyek: *Love, Life, Wisdom, Voice*, vagyis a Szeretet, az Élet, a Bölcsesség és – talán kissé szabad, de az eredeti jelentéstartalmat jobban tükröző fordításban – a Szó. A harmadik rész négy fejezete pedig ezeknek az alapértékeknek a pedagógiai gyakorlatba ültetését körvonalazza, építve a szerző oktató-nevelő pályáján

szerzett tapasztalataira. A kötet tizenkettedik, záró fejezete a lényegi gondolatok összegzését tartalmazza.

Közelebbről megvizsgálva azonban a fejezeteket, sokasodnak a kérdőjelek a szerző érvelésének hagyományos értelemben vett tudományos megalapozottságával kapcsolatban. A második fejezetben, a kultúra fejlődéstörténetével kapcsolatban az evolúció koncepcióját alkalmazza. Bár különbséget tesz a biológiai evolúció darwini modellje és a „kultúra evolúciója” között, de csak annyiban, hogy megállapítja: az eredeti darwini modell és különösen annak biológiai alkalmazása korlátjaira már sokan rámutattak, miközben az evolúció ennél sokkal tágabban alkalmazható modell, akár a szélesebb körű társadalmi jelenségek vizsgálatára is használható. Gidley az evolúciós modell társadalomkutatásban való alkalmazhatóságát az egyetemes emberi kultúrafejlődés bemutatásával illusztrálja. (Pontosabban egy korábbi művében publikált eredményeit foglalja össze ebben a részben.) Kissé zavaró, hogy az evolúció általa használt modelljét kész tényként, kritika nélkül alkalmazza, ugyanakkor egyáltalán nem veszi figyelembe a fogalom évtizedek óta vitatott státusát a társadalomtudományban. A kultúrafejlődés szakaszait pedig meglehetősen elnagyolt, általánosított módon írja le *Jean Gebser* német-svájci filozófus munkájára támaszkodva (jóllehet Gebser az emberi tudat fejlődésének szakaszairól írva maga is óvott az „evolúció”, „fejlődés” vagy „haladás” fogalmak használatától). Bár Gebser sémája valóban szemléletes és elgondolkodtató filozófiai illusztráció, azonban a társadalomtudományok posztmodern, kritikai irányzatai (amelyek amúgy Gidley-től sem állnak távol) már túlléptek a történelem és a kultúra egyöntetű és egy irányba tartó fejlődésének koncepcióján. Ez pedig Gidley érvelését akkor is némiképp bizonytalan alapra helyezi, ha napjaink tapasztalatai, a jól ismert társadalmi változások és világnézeti (tudományos, paradigmatis) átalakulások közül sok valóban illeszkedik a gebseri sémába – számos empirikus tapasztala-

tunk viszont nem, azonban Gidley ezekről nem tesz említést. Ráadásul a kötet gondolatmenete mindvégig épít erre a magától értetődőként kezelt evolúciós koncepcióra.

A kötet fejlődéslélektani elméleti alapokat áttekintő harmadik, valamint a posztformális pszichológia felismeréseit tárgyaló ötödik fejezete fogalomhasználatát tekintve az iskolateremtő jelentőségű svájci gyermekpszichológus, Jean Piaget „genetikus tanuláseméletére”, azon belül is elsősorban fejlődési szakaszelméletének meglehetősen leegyszerűsített rekapitulációjára, illetve a Piaget-féle elmélet egyes követőinek, továbbfejlesztőinek munkájára támaszkodik. A szerző pszichológus háttere megmutatkozik abban, hogy ezek a legrésztelesebben kidolgozott, legtöbb hivatkozott szerzőre épülő részei a könyvnek. Itt Gidley meggyőzően vázolja, hogy a Piaget szerint legmagasabb fejlődési szakasz, a kamaszkorra kialakuló formális művelési szakasz után a kognitív fejlődés a felnőttkorban is folytatódik, olyan új minőségekkel bővítve a személy kognitív repertoárját, amelynek alapján jogosan beszélhetünk „posztformális” szakaszról éppúgy, mint a lélektani fejlődés felnőttkori folytatódásáról. Sajnos e részek gyengesége megint csak a – jobbára amúgy tudományosnak minősíthető – források szelektív és többnyire kritika nélküli hivatkozása, illetve a valóban korszakalkotó Piaget-féle elmélettel kapcsolatos – amúgy szintén tudományos – kritikák és fenntartások figyelmen kívül hagyása.

A pszichológiai fejezetek alaposságához képest némiképp csalódást keltő az oktatás és nevelés világtörténetét igencsak vázlatosan áttekintő negyedik fejezet. Ebben, a korábbiakhoz hasonló módon a gebseri sémából kiindulva, Gidley a modern oktatás kőkorszaki, ókori és középkori előzményeiről ír. Tekintve, hogy a könyv mondanivalójához ezek a témák kevésbé kapcsolódnak, e rész felületessége érthető. Az már kevésbé, hogy a modern nyugati iparosodott társadalmak oktatási rendszerét, kialakulásának folyamatát és célját úgy látatja, mintha az csupán az ipari üzemek „humán

nyersanyagigényének” kielégítését szolgálná. Vagyis zárójelbe teszi ezzel a modern nacionalizmus, a nemzetállamok kialakulása, a protestantizmus, a tömegtársadalmak létrejötte és a nemzeti kultúrák oktatásban is megmutatózó különbözőségeinek a szerepét az oktatási rendszerek formálódásában – holott e fejezet kezdetén maga is hangsúlyozza az oktatás és a társadalom komplex viszonyának jelentőségét. Napjainkra rátérve, a 21. század elejének globális oktatásával kapcsolatban helyzetértékelése kifejezetten jól rendszerezettnek hat – az alapfokú oktatáshoz fűződő alapvető jog, a felsőoktatás elüzettesedése, az információs forradalom, a globális Dél felemelkedése valóban kurrens és releváns témái az oktatáskutatásnak világszerte. A 60-as, 70-es évektől napjainkig is tartó tudományos és világnézeti átalakulásokra mint az „elme megatrendjeire” (*megatrends of the mind*) való utalás itt azonban ismét csak némiképp bizonytalan alapra helyezi az érvelést. E jelenség – a szerző szavaival: *idea* – bemutatásakor a harmadik fejezetben a szerző közli, hogy a jövőkutatásban empirikus-előrejelző értelemben használt megatrend kifejezést szándékosan interpretáló, metaforikus értelemben alkalmazza. Ezzel pedig egy empirikusan igazolhatatlan magyarázó elvet vezet be.

Az oktatástörténeti rész jövőbe mutató kiterjesztésének szánt hatodik rész a posztformális pedagógia, nevelés és oktatás elméleti kifejtése. Ebben Gidley némiképp finomítja a modern nyugati oktatás korábbi leírásának egyoldalúságát: megemlíti a századelő reformpedagógiai úttörőit, a hatvanas-hetvenes évek alternatív és kritikai pedagógiáit, valamennyit mint az ezredforduló posztformális oktatásának megalapozóit. Itt helytálló a megállapítása, hogy napjaink reformpedagógiái mindmáig nem szerveződtek egységes, egymásra reflektáló rendszerbe, ennyiben pedig elméleti rendszerezésük komoly kihívás. Talán Gidley gondolatkísérlete az egyik első, valóban figyelemreméltó próbálkozás e téren. A kortárs reformpedagógiai szerzők és irányzatok a pedagógiai célok különböző aspektusait hangsú-

lyozzák, ezekről pedig egy egészen részletes és átgondolt tipológiát kapunk.

A hetedik fejezetben Gidley a „fogalmi feltérképezés” (*mapping exercise*) módszerét választja az eddig részletezett tudományos területek együttes vizsgálatához. Ez nem más, mint egy érdekes, játékos illusztráció, melyben a szerző változatos táblázatokban és ábrákban helyezi egymás mellé a különféle elméleti irányzatok szerinte egymáshoz illő kulcsfogalmait. Bár számos ilyen klasszifikációja kifejezetten ötletesnek és kreatívnek mondható, sokkal inkább hat illusztrációnak, mint megalapozott tudományos érvelésnek. Nem sokban tér el ez a módszer attól a vizsgálati eljárásától sem, amellyel az első fejezetekben párhuzamba állítja az emberiség (gebseri) kultúrtörténeti szakaszait mint „törzsfajlódást” a (Piaget-féle) fejlődéslélektani szakaszokkal mint „egyedfejlődéssel”. Az ötlet leginkább a középkori hermetikus hagyományokig visszanyúló századfordulós ezotéria és *New Age* gondolkodásmódját idézi („amint lent, úgy fent”). Gidley meggyőződéssel állítja a posztformális megismerési szakaszba ért felnőtt kognícióval, a posztformális tudománnyal mint korunk szellemi „megatrendjével” és a posztformális kultúra korszakába lépett emberiséggel kapcsolatban, hogy bátran túl kell lépni a leegyszerűsített, bináris kódokhoz ragaszkodó formális logikán és az anyagra koncentráló vizsgálódáson, és a valóság megismerésének módozatai közé be kell emelni a művészetek, a vallások, a spiritualitás és a paradoxonokat is kezelni képes, szabadon szárnyaló, kreatív fantázia eszköztárát.

Gidley meglátása annyiban helytálló, hogy – amint arra a korai modernitás óta a tudománytörténetben számtalan példa ismert – minden kreatív elme túllép kora elfogadott kulturális és tudományos sémáin. Ám ezzel kiemeli művét a szűk értelemben vett tudományos érvelés keretei közül. Négy – amúgy bárkiben méltán rokonszenvet ébresztő –

pedagógiai alapértéke, az ezeket közvetíteni képes osztálytermi eszközök és az összegyűlt tapasztalatok így szilárd nevelésméleti-nevelésfilozófiai megalapozottságú pedagógiai módszerek helyett pusztán személyes hitvallásának igazolásaként jelenik meg.

Ami nem jelenti azt, hogy nincs mögöttük filozófia. Természetesen van, és Gidley – szemben e sorok írójával – nem tartogatja taktikusan írása legvégére ennek bemutatását. A fentebb már említett Gebser és Piaget mellett három szerző gondolatvilága és művei köszönnek viszsza szinte valamennyi fejezet gondolatmenetében. Az első a most megjelenő kötet közvetlen inspirálója, *Joe L. Kincheloe*, egyesült államokbeli oktatáskutató, aki több nagy jelentőségű radikális, sőt aktivista kritikai szellemiségű tanulmányában szólalt fel élesen a formális oktatás hiányosságaival szemben és a posztformális oktatás mellett. Az idézetekből jól kirajzolódik, hogy Gidley – a könyv alapötletén túl is – sokban támaszkodik Kincheloe munkáira. A másik szerző, aki rendkívüli hatást gyakorolt rá, *Ken Wilber*, egyesült államokbeli író, akinek nevéhez fűződik az a vitatott filozófia, amely a transzperszonális pszichológiát és az összes létező tudományt és tudást egységes elméletté próbálja szintetizálni. A harmadik szerző még náluk is megosztóbb: *Rudolf Steiner*, a 20. század eleji ezoterikus filozófia, az antropozófia atyja, akinek a spirituális idealizmus és a korabeli tudományosság határterületén mozgó munkássága többek között a szintén általa kidolgozott Waldorf-pedagógia alapja lett.

Összességében elmondható, hogy érdekesítő kérdéseket taglal a könyv, amelyekre vitainspiráló válaszokat kínál. Azonban a jövőkutató és az ausztráliai Waldorf-iskolák tantervét (*Australian Steiner Curriculum*) kidolgozó szerző reformpedagógiai meggyőződése, sajátos (nevelés)filozófiai elkötelezettsége a szakmai közönség nem minden tagja számára teszi majd könnyűvé elgondolásainak befogadását.